

Nenad Perošević,
Miloš Vukanović

N

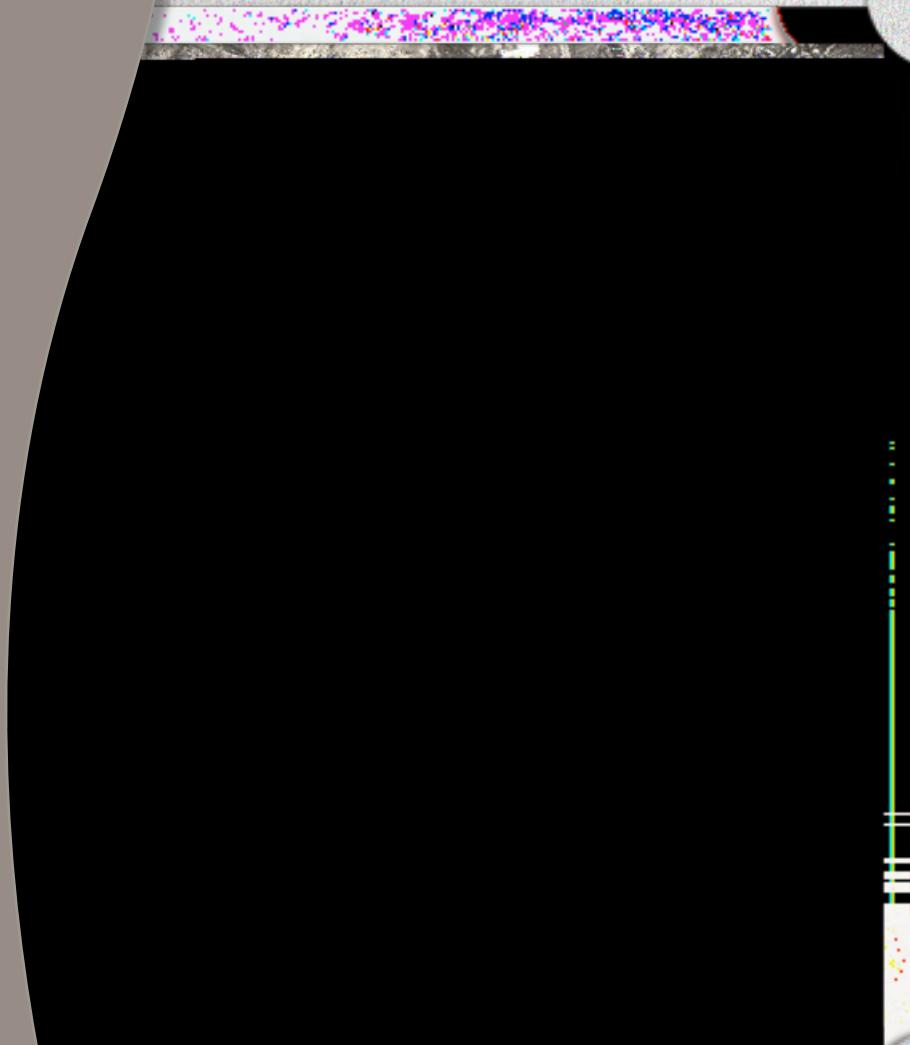
Č

,

Š

.

(Savezničko bombardiranje Jugoslavije
tijekom Drugog svjetskog rata)

Ključno pitanje

Tko pije, a tko plaća?

T

Tema radionice obuhvaća razdoblje savezničkog bombardiranja gradova Jugoslavije, 1943.–1944. Slično kao i u ostatku Europe, ova je tema poprilično zanemarena u povijesnim udžbenicima, iako je prouzročila na tisuće žrtava i razaranje mnogih gradova. Bombardiranje se odigralo diljem bivših jugoslavenskih republika i do današnjeg dana ostaje kontroverzna tema zbog razloga i stupnja bombardiranja, i zbog toga tko je naredio bombardiranje.

C

Cilj radionice je približiti učenicima temu razaranja i patnje civilnog stanovništva uzrokovanog masovnim zračnim bombardiranjem. Radionica je usredotočena na razdoblje Drugog svjetskog rata, tj. na savezničko bombardiranje gradova Jugoslavije. Iako je bombardiranje od strane sila Osovina predstavljeno u radionici, glavni interes proučavanja je na aktivnostima saveznika, upravo zbog stupnja razaranja koja su oni uzrokovali. Kritički pristup ovoj temi potaknut će raspravu o iskrenom prijateljstvu i interesu u međunarodnih odnosa tijekom ratnog razdoblja.

I Č

- Učenici će analizirati povijesne izvore.
- Učenici će razviti svijest o užasima rata i životu pod bombama.
- Učenici će se upoznati s odnosom suvremene politike prema povijesnim događanjima.

Nastavnik započinje radionicu uvodnim pitanjima:

- Koji se ciljevi bombardiraju i koja je razlika između vojnih i civilnih ciljeva?
- Što mislite, koliko je bombardiranje moglo biti precizno u Drugom svjetskom ratu?
- S kojim ste novijim bombardiranjima upoznati?
- Znate li je li vaš grad ikada bio bombardiran?

Nastavnik nastavlja s uvodom. Učenici čitaju uvodni tekst, izvor 1. i analiziraju povijesni zemljovid. Nastavnik učenicima postavlja pitanja s kraja uvoda.

Nakon što učenici odgovore na pitanja, nastavnik crta lenu vremena i traži od učenika da na nju napišu najvažnije datume iz uvodnog teksta.

45
minuta

A 1.

Nastavnik dijeli učenike u 4 grupe i svakoj grupi daje izvore iz određenih gradova: Leskovac, Podgorica, Beograd i Zadar.

Svaka grupa ima zadatak napraviti novinsko izvješće ali iz različitih gledišta (sovjetsko, britansko, njemačko, partizansko), korištenjem teksta i fotografije.

Grupa 1.(Leskovac) mora napisati novinsko izvješće s gledišta sovjetskog novinara.

Grupa 2. (Podgorica) mora napisati novinsko izvješće s gledišta britanskog novinara.

Grupa 3. (Beograd) piše novinsko izvješće s gledišta njemačkog novinara.

Grupa 4. (Zadar) piše novinsko izvješće s gledišta jugoslavenskog (partizanskog) novinara.

Predstavnik svake grupe pročitat će svoje novinsko izvješće.

Nakon čitanja svih izvješća nastavnik traži od učenika usporedbu i raspravu o izvješćima drugih grupa.

A 2.

Za kraj sata nastavnik predstavlja izvor 5. i fotografije dvaju spomenika. Traži od učenika da pogledaju materijal, odgovore na pitanja i iznesu svoje mišljenje.

Prvo bombardiranje Jugoslavije tijekom Drugog svjetskog rata izvršilo je zrakoplovstvo fašističke Njemačke 6. travnja 1941. godine. Izvršenje zadatka povjereno je 3. zrakoplovnoj floti. Glavni cilj bombardiranja bio je Beograd, ali pored njega pogodjeni su još i Novi Sad, Sarajevo, Niš, Mostar i Banja Luka, a talijansko zrakoplovstvo gađalo je hrvatsko primorje, Podgoricu i druge gradove. Sama operacija bombardiranja Beograda imala je tajni naziv Strašni sud.

I pored toga što je Jugoslavenska vlada i Vrhovna komanda Beograda, predviđajući rat, proglašila Beograd otvorenim gradom, 484 aviona tijekom 6. i 7. travnja intenzivno je bombardiralo grad.

U bombardiranju Beograda 1941. poginulo je 2274 ljudi. Srušeno je 627 zgrada, a kako ili djelomično je oštećeno oko 10.000 zgrada, uključujući dio Starog dvora. Najznačajniji spomenik kulture uništen u bombardiranju je Narodna knjižnica s 300.000 knjiga i srednjevjekovnim spisima neprocjenjive vrijednosti. Prema njemačkim izvorima starinski način podizanja kuća i loše organizirana protupožarna i civilna zaštita doprinijeli su stradanju velikog broja ljudi.

Zapadni saveznici pojačavali su interes za jugoslavensko bojište u tijeku ratnih operacija na jugu Europe. Savezničko zrakoplovstvo povremeno je od travnja 1943. godine djelovalo na teritoriju okupirane Jugoslavije. Prvo veće bombardiranje izvršeno je 20. travnja 1943. godine napadom na Skopje i Niš.

Intenzivnije djelovanje savezničkog zrakoplovstva uslijedilo je u drugoj polovici 1943. kada je priznata Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije. Formalno priznanje na Teheranskoj konferenciji utjecalo je na razvoj njenih vojnih veza sa saveznicima u prvoj polovici 1944. godine. Odluka o pružanju pomoći Narodnooslobodilačkoj vojski i partizanskim odredima Jugoslavije istovremeno je značila uključenje ovih snaga u šire planove saveznika u borbama protiv njemačkih trupa. Pojačani zračni napadi saveznika bili su uvjetovani činjenicom da je Balkan za Nijemce u jesen 1943., a osobito od proljeća 1944., imao poseban značaj zbog probijanje njemačkog fronta u Italiji u travnju 1944., i operacije Overlord u lipnju 1944. Saveznici su bombardiranjem nastojali onemogućiti povlačenje njemačkih snaga iz Grčke, Albanije i Makedonije.

Prvi zahtjev u kojemu se traži savezničko bombardiranje Beograda zatražio je general Draža Mihailović od predsjednika Jugoslavenske vlade u emigraciji Slobodana Jovanovića (preko britanskog ambasadora pri Jugoslavenskoj vladi) 4. prosinca 1942.

Vrhovni komandant Narodnooslobodilačke vojske Josip Broz Tito je u pismu od 17. svibnja 1943. (na početku 5. neprijateljske ofanzive) upućenom Glavnom štabu njegovih jedinica u Hrvatskoj objasnio prihvatanje suradnje sa saveznicima i u vezi s tim obavijestio ih o traženom bombardiranju Berana, Bijelog Polja, Pljevlja, Andrijevice, Mostara, Podgorice i Nikšića.

Povjesni zemljovid: Neki od gradova koje su saveznici bombardirani tijekom 1943. i 1944. godine
Povjesni zemljovid izradio: Miloš Vukanović

Izvor 1

Iznena eni gra ana Nik i a sklanjali su se u ku e i podrume nakon prvih naleta zrakoplova. Me utim, mnogi su, da ne bi ostali zatrpani u ru evinama, ostajali na otvorenom prostoru. Na trgu kod esme pored ku e Katuri a Stevan Zlatni Vukovi , gradski osobenjak spokojno je gledao u nebo i ne to sam sa sobom razgovarao. U vezi s tim ostala je zapam ena istinita anegdota da je na pitanje jednog od gra ana, koji tako er nije htio u i u ku u: " iji su ono avioni?" sasvim ozbiljno odgovorio:"Ne znam iji su avioni, ali su bombe na e."

Maksim Vujačić, Trg Slobode (1885-2007), Nikšić, 2007. str. 48-49

Izvor 2

S
č
S

L ,

Bugari su bili napustili svoj logor u zgradu leskova ke Gimnazije, koja je bila ialita na eg zatvora, a uli smo da su i (i) -0.2osve na (i) -0.2ustili grad. Gimnazija s (i) -0.2arkom oko zgrade izgledala je (i) -0(ü) -0.2 (st) 0.2 (o) -23 () -21.1 (i) -34.5 () -9.7 (st) 0.2 (ra) -0.2(vi) -0.2] TJ /F8 (i) -0(ra) -0.2 (zn) -0.2 (i) -0.2 (m) -110 () -36.5 (ro) -0.2 (vo) -0.2 (vi) -0.2(ma) -0.2(.) -17.6 () -128.8 (l) 0.2 (z) 73.5 () -220 (Z) 0.2 (o) -0.2(f)

na eg, nisu se uli jauci. Sigurno je Zotovi * sa svojim krvnicima

risustvovao proslavi. Samo se ispred sokolane etao jedan

neli elc*I valjda stra ar. U sobi je vladala nel udna ti ina. Svako

sellnio i ljjllsli i lastitoj ldblni.l

lleladal, za u se dalel zvuk zrakoplova. Olelili smo da su to

blmbardel.llnas lelljhov lolazak lio ll niji.

Bilo je to no dvanaest l3 (sa) -0.2 (t) 0.2 (i) -47.9 () -369 (i) -19.9() -396.9 ((i) -0.2e) -(l) -tnael minuta. Tada se za uli

stravi an zvuk blmbardel u obl avanju. Bilo nam je jasno:l

blmbardirat e nas. Prvo sam za ul (i) -0.2rodoran zvi duk, a zatim

ellolu. Jednu, dvijel dell, sto... inilo mi se da se blmbel

obl avaju (i) -0(ra) -0.2 (vo) -52.8 () -1 (n) -0.2 (a) -53.3 () -0.5 (za) -0.2 (t) 0.2(vo) -0.2 (r) 55.2 (.) -10-09() 55.4 (n) -0.2 (a)

smrti izlelilo sam iz sobl i (i) -0.2riljelio se za zelju ilod jednog

blg () 0.-5(ma) -53.4 () -167.5 (u) 1.5 () -222.5 (s) 0.-5 (d) -0.2 (i) -0.2 (n)-0 2 (i) 1.7 () -222.6 (d) -0.2 (vo) -0.2 (ri) -0.2] TJ

(i) -0.2adala blka s razru elih zg ada. OI dignute (i) -0.2ra ine ni ta se nile

vidjelol Olellh udarac. Poslige sam vidio da l4 (n) -0.2(i) -(l)] TJ /F8.1 1 Tf ("") -TJ /F8.0 1 Tf (t) 0.2 (a) -13.0 () -6.4 (n) -0.2 (i) -l -je bllo o (i) -0

me Idario lelal Imad Iggleld Izru enih l ada.l

Svuda oko mene uo se vriskak i jauk. Mel utim, tama od dignutel

(i) -0.2ra ine blla je tako gusta da se nije vidjelo ni ta ni isp () 0.-5 (d) -12.8 () -20 (se) -(l) -bill Ula

su mi blla (i) -0.2una (i) -0.2ra ine i zelmljel Nalzad (i) -0.2relstade lomjava odo nas.]

Eksplozije su bile sve rje e i udaljelije od nas, dok se najzad sve nel

uti a. Pomalo se stella i pl ina, a zraci sunca se plbljali. U zraku

se osjel ala plljelvina i kiselinal Kad sam se najzad odlijello od

zelmlle i poglelao oko sell umalo se nisam oneljelio. Zatvorelici

su izbelmljelo blel ali izvan ical Vrata, prozori, crije na krovu

zatvoral sve je to nelstalo za trel oka. Olstale su samo zidine i sobl

koje su bll ivotno zjalpllel. Nisal vidio nikoga da je plginuo. Znal i,

svi smo plj ivjeli blmbardiranje. Zotovi elv13 () -31 (za) -0.2 (t) 0.2 (vo) -0.2 (r) 32.1 () -203.5 (b)-(l) -io je s u el al

talko elr i dio opl ine gdje je blla smje tena plolicijal. Preldnji dio

sokolalne talko elr je nelstal. Na mjestu nelkadal njeg ulalza zjalplila je

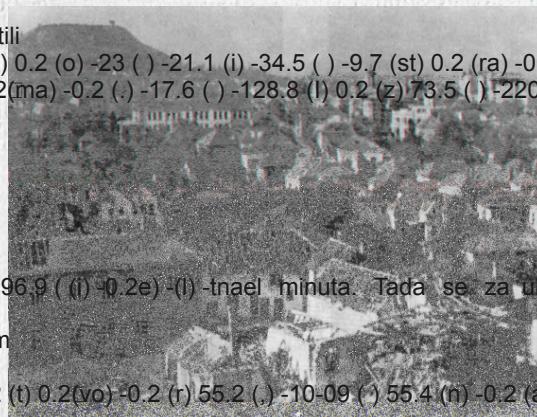
ogromna ljevkasta rupal. Nelkoliko plj ivjelih neldi evacal blel e i,

plsovali su i bllicali oru je. Pogledalh na istok: Gimnalzije vi e nije blilo.

Sravnjenal je salzelmljom...

P :

1. Kada i zašto saveznici počinju kampanju bombardiranja Jugoslavije?
2. Što je građanin Nikšića htio poručiti u svome odgovoru?
3. Je li zračno bombardiranje prakticirano samo tijekom Drugog svjetskog rata?
4. Znate li još neke primjere zračnog bombardiranja?

(*Mihajlo Zotovi , major, komandalnt elljelzog pluka Srpskog doblvoljal kog korpusal kvislin ke orgalnizacije plod zaplovjedni tvom Dlmitrijal Ljoti al)

(*nedi elvac – plodr alvatellj Vladelal lalcionallnog spissal njejma kog kolalbracionistal Milalnal Neldi al)

Rukopis sjelćalnjal Dragišal Knežević, Istorijal Lelskovca 1944-1953 godinel, (Matelrijal u Nacionalnlnom muzelju Lelskovca)

Izvor 3

S č

P , C G

S č 1

Prva grupa od 60 zrakoplova najprije je prelijetala grad, a iz repa su ispu tali bijeli dim, to do sada nismo vidjeli. Napravili su krug nad gradom okru uju i ga dimom, kao da su time htjeli ozna iti prostor koji treba bombardirati, to se ispostavilo to nim. Kad je prva grupa zatvorila krug, nastao je pakao na zemlji. Tek to je prva grupa zrakoplova istresla svoj smrtonosni tovar, naletjela je druga, a zatim i tre a. Od siline udara zemlja je podrhtavala, grad se ru io, ljudska tijela su letjela u zrak. Izgubio sam majku Milicu (39) i sestru Zorku (8). Stradala je na a ku a koja se nalazi u centru grada, preko puta Beka. Jo je mnogo zgrada razru eno i mnogo obitelji izginulo. Broj ranjenih, kao ni poginulih, nikada nije utvr en. Doga aji su se smjenjivali kao na filmskoj traci. Trebalо je sahraniti poginule i nastavitiivot u uvjetima postoje e okupacije i, sada, razorenog grada. Uvjeren sam da nije bilo obitelji u centru grada koja nije imala nekog poginulog ili ranjenog lana.

Od ovog katastrofalnog bombardiranja najvi e je stradao sam centar: Bal i a ulica, Novaka Milo eva, Nemanjina obala... Poslije bombardiranja nastao je strahovit mete . Pre ivjeli su urili da to prije napuste grad. Ispod ru evina uli su se jauci. Ulice su bile zatrpane i preorane, s brojnim rup agama velike dubine. Dijelovi ljudskih tijela vidjeli su se po telegrafskim icama. pojedini objekti su gorjeli. Dim je tipao o i. Oblaci pra ine. Rije ju, pakao.

S č 2

No no bombardiranje zateklo me u gradu, u ku i gdje smo ina e stanovali. Vlasnica ku e, na a ro aka, bila je samohrana pa sam je svakodnevno obilazio i donosio, koliko se imalo, hrane. Ostao sam te no i spavati kod ku e. Najedanput, za ulo se zujanje zrakoplova, sna na eksplozija koja je osvijetlila grad. Svetlost se dugo zadr ala i bila je takvog intenziteta da se mogla ak i igla vidjeti. Sve je to sablasno izgledalo iznad poru enog grada. No je pretvorena u dan. Po to su savezni ki zrakoplovi istresli svoj smrtonosni tovar, nastala je ti ina. Pri alo se da je te no i bilo dosta poginulih, upravo onih gra ana koji su se u to vrijeme vra ali svojih domovima. Sutradan sam poranio i po ao k mojima u Zagori . Prolaze i pored vojnog stana, u ogra enom prostoru vidio sam nekoliko padobrana. Kad sam se primakao, shvatio sam da se u njima nalaze, zarivene u zemlju, nekakve metalne naprave. Svojima sam ispri ao sto sam video, a stariji susjadi reko e da su to padobrani od raketa kojima je grad bio osvijetljen.

Mnogo puta kasnije razmi ljaо sam za to je na grad tako drasti no bombardiran. Prema onome to se dogodilo u Podgorici, name e se dojam da strategijski objekti nisu ni bili njihov cilj. Jer, kako objasniti injenicu da nijedan most, osim Kneginjinog, nije sru en, kao ni jedan objekt vojnog stana!?

prof.dr. Branislav Kovačević, Savezničko bombardiranje Crne Gore, Podgorica, 2003.

Izvor 4

S č

B , S

Rezultati bombardiranja Beograda od zapadnih saveznika 16. i 17. travnja (1944.) takav je da je stanovni tvo Beograda podnijelo ogromne rtve. Od vojnih objekata jedino su pogo eni eljezni ka postaja s prostorijama, tvornica vojnog pribora i ku a u kojoj je Gestapo bio smje ten na Dor olu. Bombe su bacane po svim krajevima grada, ak su pogo ene bolnica i sanatoriji. Vojna bolnica, u kojoj su se nalazili na i zarobljenici povratnici radi lije enja, bila je pogo ena. Dalje, sru ene su sljede e zgrade: klinika za unutra nje bolesti, dje ja klinika, dr avna bolnica, op insko rodili te, zavod za izbjeglu djecu i mnogobrojne privatne zgrade.

Sljede a mesta u Beogradu najte e su stradala: blizina Tehni kog fakulteta, Studentski dom i Slavija. Zatim Terazije, Nemanjina ulica, Milo a Velikog ulica, Ulica kraljice Natalije i Sarajevska ulica. Tako er su nastradali blizina kazali ta, Zeleni Venac i Nova pijaca. Na ulicama le evi rtava svuda su prisutni. Oni koji su pre ivjeli ovo, razbjegli su se na sve strane. itave ulice bile su u plamenu. Prva pomo odmah je prestala funkcioniрати. I jo uvijek le evi se nalaze na ulicama. Posljedice ovog bombardiranja daleko su ve e od onog 6. travnja 1941. Beograd koji je dao 27. o ujak. nije ovo zaslu io.

General D. Mihailovi , 21.4.1944.

Prof. dr Branislav Kovačević, Savezničko bombardovanje Crne Gore 1943-1944,
GRADA, Podgorica 2003.

Bombardiranje Beograda, Vojna enciklopedija Jugoslavije, 1958.

Izvor 5

S č

, H

Lijevo: Piazza Marina
Desno: Licej Svetog Dimitrija

Prvi ve i zra ni napad savezni kih snaga na Zadar izveden je nave er 2. studenog 1943. godine, kada je me u ostalim objektima razoren dom za nezbrinutu djecu, a slijedili su veliki napadi 28. studenoga (preko 200 rtava), te 16. i 30. prosinca iste godine. Prve je napade obilje io veliki broj civilnih rtava, ali je grad, iako o te en, jo uvijek funkcionirao. Naro ito je te ko bilo bombardiranje 16. prosinca, kada su pogo ena skloni ta na Cereriji (dana nja Vo tanica) i u samom centru grada. Pritom je poginulo od 150 do 200 ljudi. U udaru je sudjelovalo 50 ameri kih bombardera Mitchell (B-25) koji su bacili 90 tona bombi.

Napadi koji su potpuno razorili Zadar uslijedili su od sije nja do o ujka 1944. godine. Me utim, u njima je broj rtava bio mnogo manji, jer se stanovni two koje je ostalo bez domova i sredstava za ivot, razbjje alo po manje o te enim predgra ima te po zadarskim otocima. Procjenjuje se da je u prolje e 1944. godine u Zadru, zajedno s predgra ima, bilo manje od 4.000 civila. Iako su onesposobljeni svi industrijski pogoni i pristani ta te su Nijemci bili prisiljeni uspostaviti pomo ne luke, bombardiranja su se nastavila tijekom itave 1944. godine.

Do ljeta sredi te Zadra prakti ki vi e nije postojalo: ve ina ku a posve je razorena, a njihove ru evine zatrpale su ulice. Grad je potpuno opustio. Od lipnja do listopada nisu zabilje eni zna ajniji napadi, ali su novi udari uslijedili sredinom listopada 1944. godine prilikom povla enja njema ke vojske. Najja a bombardiranja bila su 25 i 30 listopada. Zadnje savezni ko bombardiranje izvedeno je 31. listopada 1944. godine, na sam dan ulaska partizana u Zadar. Zadar je kona no oslobo en 1. studenog 1944. godine. Pretpostavka je da je do posljednjeg bombardiranja do lo zabunom zbog lo ih komunikacija. Pritom je nekoliko partizana i poginulo.

Osim razaranja, za koje odgovornost snose savezni ki bombarderi, Nijemci koji su u povla enju minirali Novu rivu, ostao je sporan i ukupan broj rtava bombardiranja. To ni podaci vjerojatno se ne e nikada utvrditi jer je u ratnom Zadru bio veliki protok stanovni tva - lokalno stanovni two je odlazilo, dolazili su Talijani iz drugih dalmatinskih gradova, a neutr en je i broj pripadnika vojske. Najrealnija je brojka oko tisu u poginulih jer je ve ina stanovni tva izbjegla nakon prvih napada u jesen i zimu 1943. godine. No i taj broj predstavlja najve e rtve koje je neki grad u Hrvatskoj pretrpio od savezni kih bombardiranja.

Preuzeto iz dokumentarnog filma "Ognovi sa neba", peta epizoda
<http://www.youtube.com/watch?v=HC9OWbFLMSs> 27. svibnja 2013.

Aktivnost 2

rad po grupama

Izvor 6

D

P

Na lijevoj strani prikazan je spomenik nazvan Crna bomba, koji je podignut u čast više od 2.000 stradalih građana Podgorice koji su poginuli u savezničkom bombardiranju tijekom 2. svjetskog rata. Spomenik je podignut 1993. godine.

Na desnoj strani prikazan je spomenik nazvan Bijela ptica, koji je podignut u čast dvojici savezničkih pilota. Njih je oborila njemačka protuzračna obrana na nebu Crne Gore tijekom akcije savezničkog bombardiranja jugoslavenskih gradova u Drugom svjetskom ratu. Spomenik je podignut 2012. godine.

<http://portalanalitika.me/drustvo/tema/69476-bijela-ptica-i-crna-bomba.html>
(25. svibnja 2013.)

P

- 1. Koji su razlozi za podizanje ovih spomenika?
- 2. Koje su sličnosti i razlike između ova dva spomenika?